

tot hun verontschuldiging, dat zij bijna geheel Frankrijk aan hun zijde hadden, het land van de groote Revolutie; dat de pers hen steunde en dat, o onbegrijpelijke zinsverbijstering, tot zelfs de orde der advocaten toe neerknielde om, in het Paleis van justitie, het gevest van den sabel te kussen.

De verdediging heeft generaal de Pellieux ten slotte tot een nadere verklaring gedreven, die een enorme opschudding verwekt heeft. In 1896, twee jaar na de veroordeeling, heeft men, zoo heette het, het absolute bewijs van Dreyfus' schuld verkregen. Er is toen een briefje buitgemaakt, door een vreemden (Duitschen) diplomaat aan een ander gericht, waarin Dreyfus en de betrekkingen, die hij (met Duitschland) zou gehad hebben, genoemd werden. Deze onthulling, gaf de generaal ongeveer te kennen, brengt ons op den rand van den oorlog en hiermee was blijkbaar bedoeld, dat door dit getuigenis ongeveer een beschuldiging van leugens werd uitgebracht tegen den Duitschen staatssecretaris en den ambassadeur te Parijs, die beiden officieel en zoo stellig mogelijk hebben verzekerd, reeds van 1894 af, dat er nooit eenige betrekkingen, van welken aard ook, tusschen den veroordeelde en eenigen Duitschen agent hadden bestaan. Door den nadruk op het gevaarlijke van zijn verklaring te leggen, waartoe hij naar hij zeide, gedwongen was, legde de Pellieux al het *odium* ervan op de verdediging en verschoonde zichzelf tevens van nader bewijs. Het was de handigste *coup de théâtre* in het geheele proces.

Overste Picquart meent dat het stuk wel valsch kan zijn, maar ook hij mag of kan dit niet bewijzen. Zijn positie is zoo moeielijk mogelijk geweest. Hij stond alleen tegenover zijn geheele kaste. Hem wacht beschimping, weggaging uit het leger, een reeks van tweegevechten, algemeene minachting. Toch heeft hij volgehouden, ook hij een voorbeeld van zedelijken moed. Er zijn vreeselijke woorden gevallen tusschen hem en zijn kameraden, woorden die nooit vergeten of vergeven kunnen worden.

Wij hebben voorts de handschriftkundigen gezien, een verwarde massa van weinig en hoog beschaafde personen, wier verklaringen met elkaar in lijnrechte tegenspraak waren. Zeker zijn de meest ontwikkelden van hen aan den kant van Zola geweest en de meest beteekenende getuigenissen zijn tegen Esterhazy en ten gunste van Dreyfus geleverd. Maar met dat al is geen bewijs verkregen, om de eenvoudige reden dat, naar thans wel mag worden aangenomen, uit handschrift-expertise geen bewijs te krijgen is. De geleerde Bertillon heeft in het proces zijn reputatie gelaten; het is gebleken, dat hij om Dreyfus' schuld aan te toonen, een kunstig stelsel heeft opgebouwd op de basis... dat Dreyfus schuldig was!

Voorts kwamen de getuigen voor Zola's „goede trouw,” medewerkers als de senatoren Thévenet en Trarieux, vrienden en bewonderaars als Grimaux, de Séailles en Anatole France. De „goede trouw” heeft in processen als dit een zeer groote beteekenis. Zij maakt de zaak, die tot enkele punten ineen-geschrompeld scheen, weer algemeen. Ik bedoel dit zoo: zij stelt Zola buiten de noodzakelijkheid om den inhoud van zijn geheelen brief, of ook de waarheid van elk der zinnen uit de dagvaarding, te *bewijzen*. Natuurlijk